

МИСИЈА ВЛАДИМИРА ВЕЛЕБИТА У ЛОНДОНУ – МАЈ 1944.

(прилог питању међународног признавања нове Југославије)

Пријеме и долазак у Лондон

Ова тематика спада у тзв. историју дипломатије и реч је о грађи која у историографији није до сада коришћена.

Приближавање светских фронтова Балкану 1943. повећало је утицај међународног фактора на сложену југословенску ситуацију. СССР је на догађаје гледао двоструко: званично, везан односима према југословенској краљевској влади и из обавеза према савезницима – са једне стране, те тајним путем, преко КПЈ као језгра Народноослободилачког покрета – са друге. Уплашени брзим совјетским напредовањем и незадовољни његовом борбеном активношћу, Британци су одбацили Дражу Михаиловића, вршећи притисак на владу Божидара Пурића у правцу његовог отпуштања. Окренули су се Титу који је разумевајући међународну ситуацију прихватио политику компромиса и у први план истакао тежњу за међународним признавањем с обзиром на то да је међународни капитал легитимности припадао југословенској краљевској влади. Британци су ступили у шире контакте са Титом шаљући му своје мисије, а и он је децембра 1943. отпочео своју преписку за Винстоном Черчиллом (Winston Churchill). Бринуо их је одлазак Терзић–Ћиласове мисије у СССР, о чему је Фицрој Маклејн (Fitzroy Maclean) 25. марта 1944. обавестио свој центар тражећи „погодности“ за њихов даљи пут преко Каира и Техерана.¹

Падала им је у очи чињеница да је у мисију укључен „официр“ кога је Јосип Броз и раније користио за политичке преговоре,² као и Велебитово унапређење у чин генерала.³ Међутим, Ћиласова посета Москви и сусрети са Стаљином показали су да Совјетски Савез и не помишља на једнострано признавање промена у Југославији.

У таквим спољнополитичким околностима, Велебитова мисија је прво упућена априла 1944. у Алжир. Јосип Броз Тито је уједно у писму Черчилу 11. априла 1944, имајући на уму да поред војних на ред могу доћи и политичка питања, препоручио: „Ако Ви пристајете да би било

¹ *Tito – Churchill strogo tajno*, приредио Душан Бибер, Загреб 1981, (у даљем тексту: Tito Churchill).

² Мисли се на Милована Ћиласа, стварног иако не номиналног шефа мисије.

³ Порука Форин офиса из Алжира од 12. IV 1944, *Tito Churchill*, 126.

корисно да генерал Maclean пре свог повратка овамо продужи своје путовање у Лондон у сврху да би Вас лично обавестио о положају и да с Вама разговара у детаљима који су предмет наше последње кореспонденције“;⁴ али не помињући одлазак Владимира Велебита. Међутим, Велебита су на пропутовању кроз Бари чекале информације које му је преко заступника НКОЈ-а Милентија Поповића проследио Јосип Броз Тито: „Нека се не упушта у никакве разговоре о краљу на захтев Енглеза. У случају да га Черчил пита о томе, нека одговори да је краљ својим последњим актом, као што је потписивање закона о народној банци, према коме се сада избегличкој влади омогућује крађа Н.(ародне) банке итд, потпуно онемогућио сваке разговоре. Осим тога питање краља не може решавати Тито или Нац.(ионални) ком.(итет), већ АВНОЈ“;⁵ Из ове депеше можемо закључити да се Јосип Броз договорио о Велебитовом продужетку пута из Алжира за Лондон, где је тежиште британске политике према Југославији било на очувању монархије.

За однос НОП-а према совјетској војној мисији која је у Југославију стигла фебруара 1944, значајни су подаци које Владимир Велебит износи у својим мемоарима. Велебит пише да су га Совјети замолили да пази на замке на основу којих би могао закључити да ће се савезници искрцати на Балкан.⁶ Ово питање је у оквиру односа великих сила било актуелно од раније и Стаљин је на одлагање гледао као на тактику усмерену на то да СССР што више искрвари. Приближавањем краја рата међу савезницима се јављају стари антагонизми око поделе сфера утицаја и у том контексту Балкан је био отворено питање. Противници НОП-а у земљи заснивали су своју стратегију на савезничком искрцавању на Балкан у нади да су комунисти из идеолошких разлога неприхватљиви за Британце. Међутим, врхунац исказивања класне димензије су и мартовски преговори НОП-а са Немцима.⁷ Савезничко неискрцавање на Балкан је на другој страни ојачало позиције НОП-а у унутрашњим оквирима јер је са истока долазила армија маршала Толбухина. Каснији Черчилови планови о продору кроз љубљанска врата да би се пресекло совјетско напредовање према Бечу, с обзиром на развој ситуације, били су нереални.

За Велебита је алжирска мисија била пропутовање за Лондон, иако се сусрео са савезничким командантом на Средоземљу, генералом Вилсоном (Maitland Henry Wilson), са којим је водио разговоре о војним питањима. Фицрој Маклејн, који је у Алжиру боравио са Велебитом, 21. априла 1944. обавестио је Черчила: „У складу са Вашим упутама, спреман сам да кренем одавде у Лондон 28. априла Yorkom, водећи са собом ге-

⁴ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-b/882.

⁵ *Зборник докумената о НОР-у и револуцији*, Београд 1971, том II, књ. 12, 527.

⁶ Владимир Велебит, *Сећања*, Загреб 1983, 257. У даљем тексту: Велебит, *н. д.*

⁷ Бранко Петрановић, *Србија у другом светском рату 1939-1945*, Београд 1992, 286-289.

нерал-мајора Велебита, шефа партизанске војне мисије. *Он има војну функцију, иако има Титово овлашћење да расправља о политичким стварима ако их ипакну пред њим, а заиста је способан да то најправи. Особни је Титов пријатељ и ужива његово поверење*.⁸ Тако је Владимиру Велебиту потврђена виза за посету Лондону.

Истакли бисмо питање изворне грађе о боравку Велебитове мисије у Лондону. У својим мемоарима „Сећања“ Велебит је забележио да није имао обичај да записује своје разговоре са странцима, али да је Титу приликом сусрета у Италији јуна 1944. уручио писмени извештај о боравку у Лондону, забрављајући да у том извештају стоји да је водио забелешке током боравка у Лондону.⁹ Уз овај општи извештај ми поседујемо и „Кратки дневник боравка у Енглеској“ који Владимир Велебит не спомиње. Дневник је писан од 30. априла до 26. маја 1944, са исцрпним дневним информацијама. Сигурно је да се Велебит није могао за све детаље поуздати у своје памћење после повратка у Италију, па је морао имати неке забелешке на основу којих је комплетирао свој дневник. На то да је дневник писан упоредо са општим извештајем упућују неки Велебитови записи, где у оквиру дневних информација каже да их је изложио у општем извештају и у извештају по земљама, па смо мишљења да је реч о упоредом писању два документа. Тако су Велебитови мемоари за историчара репрезентативан пример за критички приступ овој врсти историјског извора и на основу ове документације се види до које мере их је аутор „дозирао“.

За нас је од значаја како Велебит шаље информације из Лондона. О ситуацији у Лондону где је боравила југословенска краљевска влада Јосип Броз је био обавештен и пре Велебитовог доласка, преко информација које му је прослеђивао Рудолф Бићанић. Међутим, када је успостављен канал комуникације Тито–Бићанић није нам познато. Велебитове информације су наставак Бићанићевих и садрже датуме одашиљања из Лондона и приспећа у Врховни штаб НОФЈ, али то за све није правило. Током боравка у Лондону Велебит је ступио у контакт за совјетским дипломатским представником Владимиром Лебедевим, а пошто је у то време због тајности савезничког искрцавања у Француску постојала забрана комуницирања шифрованим телеграмима – сем амбасада САД-а и СССР-а, Велебит користи овај совјетски канал. Та веза није увек најбоље функционисала, па у том контексту гледамо на Велебитову депешу од 15. маја 1944. упућену преко англоамеричке војне мисије: „Можете ми слати депеше и у енглеској шифри преко Англо-америчке мисије“.¹⁰ Али, треба

⁸ *Tito – Churchill*, 138.

⁹ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/970.

¹⁰ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/963.

имати на уму и британску суревњивост када је у питању контакт Народноослободилачког покрета са Москвом, па на ово гледамо и као на вид Велебитове тактике. За нас је од значаја упоредити како је Владимир Велебит обавестио Јосипа Броза о свом сусрету са Черчилом, користећи оба канала: британски и совјетски. Преко британског 22. маја 1944. он извештава: „Данас сам један сат разговарао са г.(осподином) Churchillom. Показао ми је телеграме које је недавно размијенио с Вама. Обећао је да ће повећати помоћ Савезника нашим снагама чим то омогући војна ситуација на другим фронтима. Показао је велико занимање за Словенце на Сардинији и обећао да ће потакнути то питање. Потврдио је да, док се нада јакој уједињеној Југославији, британска влада не жели наметнути југословенском народу никакав облик владе који народ не жели. Одговорио сам да то одговара нашим жељама.¹¹ Преко совјетског јавља: „... данас ме примио Черчил. Старац је био тиме мало задовољан али то значи нашу велику победу пред нашим одласком. Черчил је изјавио оно што сам јавио у горе наведеној депеши,¹² али све то није истина, пошто је он рекао Шубашићу да после рата жели имати у Југославији монархију“:¹³ Упређивањем ових информација разлика је више него очигледна, јер од званичности британског одудара отвореност информација преко совјетског канала, нарочито око питања будућег југословенског уређења.

Владимир Велебит је у Лондон стигао 1. маја 1944. године,¹⁴ у време припрема за савезничко искрцавање у Нормандију. Због тајности операције постојала је забрана изласка и уласка у Енглеску, али је за мисију НОВЈ направљен изузетак. То нам говори колико су Британци били заинтересовани за судбину својих позиција у Југославији. После Велебитовог доласка Рудолф Бићанић је сутрадан 2. маја 1944. обавестио Јосипа Броза: „Војна мисија и то: генерал Велебит и мајор Вогелник допутовала је у Лондон 1. маја 1944. и ступила у контакт са нама. Велебит је добио директиве Маршала Тита од 24. априла... Бан Шубашић позван је од краља Петра у Лондон и допутовао овамо крајем недеље. Ваше директиве смо добили. Захваљујемо. Са генералом Велебитом договорићу се о свему“.¹⁵

Лондон је био стетиште великог броја људи из целог света. Пружао је гостопримство многим избеглим владама, које су се због немачке окупације склониле у британски главни град, јер је до уласка СССР-а у рат Велика Британија једина непоразена пружала отпор Немачкој. У Лондону је боравио југословенски краљ и влада, иако је због развоја догађаја на фронтима – да би била ближа земљи, влада неко време боравила у Каиру.

¹¹ *Tito – Churchill*, 157.

¹² Мисли се на будуће уређење које се неће прејудиирати, исто.

¹³ Архив. Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/968.

¹⁴ *Исио*, КМЈ I-3-6/970.

¹⁵ *Исио*, КМЈ I-3-6/956.

*Сусрећи са људима из кругова југословенске краљевске владе
и Пурићева оставка*

Промена британске политике у Југославији вршена је у правцу притиска на Божидара Пурића да разреши дужности Дражу Михаиловића, како би се у компромису са Народноослободилачким покретом спасио краљ. За ту улогу је одређен Иван Шубашић који је био у сталним сукобима са југословенском краљевском владом. Наглашавао је своју самосталност као бан Хрватске и захтевао посебан буџет, што влада није прихватала. Он је у Америци заузимао благонаклон став према Народноослободилачком покрету и Черчил је у њему видео погодну личност за будућег краљевог мандатара. Због тих разлога Шубашић је из Америке дошао у Лондон. У таквим околностима, у оквиру британске политике компромиса, руководство Народноослободилачког покрета ступило је у шире контакте са људима из кругова југословенске краљевске владе. Ту улогу Јосип Броз Тито је поверио Владимиру Велебиту и његов боравак у Лондону је синхронизован са Титовом политиком усмереном на политичку ликвидацију Драже Михаиловића као министра у кабинету Божидара Пурића. Током боравка у Лондону Владимир Велебит је контактирао са Душаном Симићем, Божином Симићем, Срђаном Будисављевићем, Иваном Керном, тада будућим мандатаром Иваном Шубашићем итд.¹⁶

Одмах после доласка Владимир Велебит се сусрео са Душаном Симићем о чему је обавестио Јосипа Броза: „Разговор са генералом Симићем водио се око информације о положају у земљи. Он је покушао да говори о нужности мирења, најзад изјавио да се даје у потпуно расположење Маршалу Титу“.¹⁷ Душан Симић је на чело југословенске краљевске владе дошао 27-мартовским превратом 1941. У Лондону је боравио незадовољан својим смењивањем јануара 1942. када је на чело владе дошао Слободан Јовановић. Осећао се увређеним и одбаченим и као такав, могуће је, тражио контакт са представницима НОП-а. Међутим, у писму Титу од 22. маја 1944. Симић говори о поруци коју му је Јосип Броз упутио: „Велику борбу за народно ослобођење, коју Ви водите са толико самопожртвовања, храбрости и вештине топло поздрављан. Поруку упућену ми по ђенералу Велебиту, примио сам с великим задовољством“.¹⁸ Ако се Јосип Броз обратио Симићу онда то стављамо у контекст прагматичности вође НОП-а. Јосип Броз је био свестан његовог 27-мартовског ауторитета, па је његово придобијање било потпора НОП-у. Уједно, тиме је разбијана националним раздорима ионако подељена влада и кругови око ње.

¹⁶ *Исјео*, КМЈ I-3-6/970.

¹⁷ *Исјео*, КМЈ I-3-6/959.

¹⁸ *Исјео*, КМЈ II-96/21.

Владимир Велебит је, желећи да прејудицира признавање владе НКОЈ-а, мислио да је за то најкраћи пут одбацивање владе Петра II Карађорђевића.¹⁹ Међутим, Британци су Велебиту предложили сусрет са монархом: „Краљ Петар жели да га посетимо. Маклен ме пита да ли желим да разговарам са краљом Петром. Одговорио сам одречно“,²⁰ обавештавао је Велебит Јосипа Броза. У таквим условима пред британским притиском пала је Пурићева влада, о чему је Черчил обавестио Јосипа Броза.²¹ О паду Пурићеве владе Јосип Броза обавестио је и Велебит: „Јуче је Пурићева влада поднела оставку. Краљ Петар је 14. маја примио Маклена. Краљ већ не тражи да ме види. Изгледа да се формира нова влада без учествовања Михаиловића“.²² Јосип Броз се прилагођавао новонасталој ситуацији и у одговору Черчилу 20. маја 1944. наговештавао је сарадању: „Распуштање Пурићеве владе наишло је код нас на позитиван одзив. Предузео сам мјере да наша штампа и радио-станице не доносе о томе никакве коментаре док не добијемо јасну слику о новонасталој ситуацији“.²³ Исте поруке о држању у новонасталој ситуацији Јосип Броз је упутио војној мисији НОВЈ у Москви, партијским форумима, органима власти и штабовима Народноослободилачке војске.²⁴ Међутим, Велебит није благовремено обавештен јер је у информацијама бр. 19, с краја боравка у Лондону, тражио објашњење: „Не разумем Маршалову депешу Черчилу у којој се каже да Маршал неће нападати на владу коју је формирао Шубашић! Ова депеша се не слаже са депешом од 14. маја коју сам ја примио“.²⁵

Владимир Велебит се сусрео и са Иваном Шубашићем, после вечере у окриљу мрака Рицент парка у Лондону.²⁶ За нас је ова чињеница од значаја, јер разлог тајности видимо у чињеници да је Шубашић хтео да избегне пажњи дела кругова око краља, нарочито српских који су се противили његовој кандидатури за премијера. Ми бисмо истакли Шубашићево виђење краља: „Док сам раније мислио да је он монархиста“, пише Велебит, „уверио сам се из разговора са њим и из његових изјава другим лицима да он сматра краља у Југославији легитимним слепим цревом које треба што пре оперисати ако желимо да Југославија буде уједињена и јака“.²⁷ Велебит Шубашића карактерише и као човека ношеног конфузном идејом о сарадњи НОП-а и ХСС-а (Хрватска сељачка странка).

У свом дневнику Велебит је евидентирао и сусрете са Драгованом Шепићем: „Шепић и Примож два Словенца, Истрана, одличне младе ди-

¹⁹ Велебит, *н. д.*, 220.

²⁰ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/964.

²¹ *Тито – Churchill*, 150–151.

²² Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/965.

²³ *Исјео*, КМЈ I-3-6/884.

²⁴ Ј. Б. Тито, *Сабрана дјела*, Београд 1984, књ. 20, 116–121.

²⁵ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/968.

²⁶ *Исјео*, КМЈ I-3-6/970 и В. Велебит, *н. д.*, 220.

²⁷ Архив Ј. Б. Тита КМЈ I-3-6/970.

пломате који су потпуно наши људи и који раде у министарству вањских послова по мом наређењу ради добивања података“.²⁸ Реч је о Драговану Шепићу, историчару који се бавио проблемом јадранског питања – књига о Фрањи Супилу, а затим и „Влада Ивана Шубашића“ (Љубљана 1983). Овом приликом он је за нас од значаја јер је будући шеф кабинета Ивана Шубашића. Чињенице које наводи Владимир Велебит су од значаја са становишта преговарачких позиција на Вису приликом сусрета Тито–Шубашић, а и за каснији период формирања заједничке владе и Шубашићевог доласка из Лондона почетком 1945.

*Контакт са британском јавношћу, војним представницима
и емиграцијом у Лондону*

По доласку Велебит је ступио у везу са југословенским комитетом у Лондону и са њим развио живу активност на популаризацији и продору пропаганде у корист НОП-а.²⁹ Британци му нису правили сметње, па је сазвао конференцију за штампу о чему је 5. маја 1944. обавестио Јосипа Броза: „Одржали смо прес-конференцију. Резултати су добри. Готово све новине објавиле су чланке о овој конференцији“.³⁰ Заиста је велики пропагандни успех када су листови: „Daily Mail“, „The Times“, „Daily Worker“, „Daily Sketch“, „Daily Telegraph“, „Daily Herald“, „News Chronicle“ итд.³¹ донели чланке о Велебитовом боравку и конференцији за штампу. Тако су сем информација које је презентирала југословенска краљевска влада, преко средстава информисања ишле и информације друге стране.

Владимир Велебит се одмах после првомајског доласка у Лондон сусрео са Елизабетом Баркер (Elizabeth Barker), која је тада радила у британском одсеку за политичко ратовање (PWE).³² Реч је о британској историчарки која се после рата бавила проблемом југословенско-британских односа и која је аутор студије „Британска политика на Балкану у II светском рату“ (Загреб–Љубљана 1978).

Од људи који су познавали југословенску стварност у оквиру професионалног рада, Владимир Велебит се сусрео са Ситоном Вотсоном (Seaton Watson) и Викхемом Стидом (Weekham Steed).³³ Велебит је у свом

²⁸ Исто.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто, КМЈ I-3-6/960.

³¹ Архив Југославије (АЈ), 103-144-499.

³² Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/970.

³³ „Два пута сам разговарао са г. Seatonom Watsonom који се много интересовао за развој НОП-а, а сам је прилично упознат у прилике наше земље. Он је свакако пријатељ наше борбе... Једанпут сам имао прилике да се састанем са г. Веакхемом Стеадом... он подржава Cherrchillovu линију тј. народна власт у Југославији са краљом као главном државе“, исто.

дневнику 15. маја евидентирао сусрет са шефом енглеског пропагандног бироа, Робертом Локхардом (Robert Bruce Lockhart), док је од представника политичких странака имао сусрете са потпредседником Радничке странке Ласкијем (Harold Laski) и послаником Лабуристичке странке, Беном Рилием (Riley).³⁴ Велебитов боравак у Лондону Арнолд Тојнби (Arnold Toynbee), тада запослен у истраживачком одељењу Форин офиса, оценио је повољним.³⁵ Тојнби је аутор, код нас преведеног, двотомног дела „Истраживање историје“.

Од војних званичника Велебит се сусрео са командантом савезничких снага за инвазију Француске, генералом Ајзенхауером (Dwight Eisenhower), шефом биртанског генералштаба Аланом Бруком (Allan Brooke). Потом су га примили команданти морнарице, адмирал Кинг (Sir John Cunningham) и ваздухопловства, као и шеф Министарства за специјалне операције (СОЕ), Селборна (Selborne Lord). Посетио је и Обавештајно министарство рата где је упозорен на несигурност шифри Народноослободилачког покрета и понуђене су му британске.³⁶

Боравак многобројне европске емиграције у Лондону Велебит је искористио за остваривање контаката. Сусрео се са представницима Аустрије (др Gesinger), јеврејских удружења (др Zingher), мађарског ослободилачког покрета (Михаљ Карољи),³⁷ француског Покрета отпора,³⁸ чехословачке избегле владе и са председником др Едвардом Бенешом,³⁹ итд. Владимир Велебит се сусрео и са војним аташеима САД-а и СССР-а,⁴⁰ а Рудолф Бићанић је обавештавао Јосипа Броза Тита о својим контактима са албанском (секретар краља Зогу-а) и бугарском емиграцијом.⁴¹

Сусрећ са Винстоном Черчилом

Врхунац Велебитове делатности свакако је пријем код Винстона Черчила, до кога је дошло на крају његовог боравка у Лондону. Велебит је у једном тренутку изгубио наду да ће бити примљен,⁴² али му је Маклејн наговештавао ту могућност,⁴³ иако у Форин офису нису сви делили ње-

³⁴ *Исцхо*.

³⁵ В. Велебит, *н. д.*, стр. 213.

³⁶ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/965 и КМЈ I-3-6/970.

³⁷ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/970. Михаљ Карољи је био један од вођа мађарске револуције 1918, а затим противник фашизма и стаљинизма и скоро цео живот је провео у емиграцији. У Југославији су му преведени мемоари „Вјера без илузија – Мемоари црвеног грофа“ (Загреб 1982).

³⁸ *Исцхо*, КМЈ I-3-6/203.

³⁹ *Исцхо*, КМЈ I-3-6/962.

⁴⁰ *Исцхо*, КМЈ I-3-6/970.

⁴¹ *Исцхо*, КМЈ I-3-6/960.

⁴² *Исцхо*, КМЈ I-3-6/965.

⁴³ *Исцхо*, КМЈ I-3-6/970.

гово мишљење.⁴⁴ Јосип Броз није пропустио прилику да 20. маја 1944. у одговору на Черчилову поруку, британског премијера подсети на Велебитово присуство у Лондону: „Мислим да би било врло корисно ако би Вас и шеф наше војне мисије, генерал Велебит, могао информисати о стварима које Ви желите знати“.⁴⁵ Винстон Черчил је примио Велебита у званичној резиденцији председника владе, али у својству министра одбране, да би због политичких разлога нагласио војни карактер пријема и тако умањио значај посете. Имајући у виду исте, политичке консеквенце није желео да овом пријему присуствује министар иностраних послова, Антони Идн (Edn Anthony).⁴⁶

Како смо раније истакли, Владимир Велебит је о сусрету с Черчилом обавестио Јосипа Броза користећи оба канала информација: британски и совјетски. Фицрој Маклејн је у својој забелешци о овом сусрету записао да је Черчил истакао да ће повећати снабдевање НОВЈ, да не жели прејудиицирати будуће југословенско уређење, да ће пружити подршку краљу Петру јер у Србији има много сељака који не желе комунизам, те да ће се заложити за питање Хрвата и Словенаца у Италији, које је покренуо Велебит. Велебит се сложио да народ после рата треба да изабере форму своје владе, јер циљ „Покрета Народног Ослобођења није да Југославији наметне комунистички режим нити да од ње направи провинцију Совјетског Савеза“.⁴⁷ Суштину разговора са Черчилом Велебит је изнео у извештају Јосипу Брозу, наглашавајући да му је Черчил „држао предавање“ о корисности монархије и да га је примио у својству министра одбране. Владимир Велебит је изнео и своје виђење Черчила: „Стар човек, који изгледа врло уморно јер непрекидно напорно ради. На састанцима непрекидно говори и не даје другима да дођу до ријечи. За цијело вријеме састанка једва сам имао прилику да убацим неколико ријечи“.⁴⁸ Ове информације нису биле без значаја с обзиром на будући сусрет Черчил–Тито у Италији августа 1944, јер је Јосип Броз Тито познавао Черчилову личност само из преписке. Међутим, са становишта британског улога на Јосипа Броза 1943/44, гледано у временском луку до сусрета Тито–Черчил марта 1953, оствареног непосредно после Стаљинове смрти, играње на карту Тита није било без резултата.⁴⁹

⁴⁴ Иднова порука Черчилу од 12. V 1944.: „... мислим да је у том времену сигурно могао обавити своје послове и да би сада било вријеме да оде кући... По доласку ми је разјашњено да се мора ограничити само на питања слања помоћи и да се не смије аматерски бавити политиком. Али се бојим да је под сталним притиском да би одступио од тог строгог правила, иако не желим сугерирати да се досад било у чему неприлично по-нио“, *Tito Churchill, н. д.*, 149.

⁴⁵ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I–3–6/884.

⁴⁶ *Tito – Churchill*, 157.

⁴⁷ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I–3–6/967.

⁴⁸ *Исџо*, КМЈ I–3–6/970.

⁴⁹ Б. Петрановић, *Србија у II светском рату 1939–1945*, Београд 1992, 757.

Готово истовремено у Москви Стаљин је примио другу војну мисију НОВЈ, коју су предводили Велимир Терзић и Милован Ђилас.

Велебитовим боравком у Лондону маја 1944. отворено је питање представника НОВЈ код британског Војног министарства. Велебит је покренуо ово питање приликом сусрета са Черчиловим војним саветником генералом Исмејом (Hastings Lionel Ismay), који му је обећао да ће о томе реферисати Черчилу.⁵⁰

Заиста, Черчил је у оквиру припрема за Велебитов пријем био од генерала Исмеја обавештен о Велебитовом захтеву „да маршал Тито има официра за везу у Лондону цијело вријеме који би свакодневно одржавао контакт с одјелима Министарства рата“, додајући да Маклејн подржава овај захтев и подсећа на боравак мисије НОВЈ у Москви.⁵¹ Винстон Черчил је 23. маја 1944. известио свог војног саветника, генерала Исмеја, да му Велебит приликом сусрета „није споменуо“ то питање, али да је са Антони Идном разговарао „о питању официра за везу којег би имао маршал Тито. Како се обојица слажемо с предлогом, бригадир Maclean је добио упуте да обавијести генерала Велебита прије његовог одласка“.⁵² У другој белешци за генерала Исмеја, са истим датумом, о питању Велебита записано је: „Нисам уопће ништа чуо о плану да га се задржи овдје у Енглеској, те мислим да би се државни секретар вањских послова томе јако противио. Потрудио сам се и данас сам видио Велебита а он то није ни споменуо. Свидио ми се. Ако маршал Тито жели овамо послати војну мисију, мора се сам борити за то и замолити мене или Foreign Office“.⁵³ Винстон Черчил је у свом говору у парламенту 24. маја 1944. истакао да се сусрео са генералом Велебитом и да је договорено да ће Тито у Лондон послати „војног представника“,⁵⁴ док је у поруци Јосипу Броз рекао да поздравља присуство војног представника, али је о питању југословенске краљевске владе наговестио даље – правце британске политике преко Ивана Шубашића.⁵⁵

Владимир Велебит је, како смо раније истакли, код Черчила покренуо и питање заробљених Хрвата и Словенаца у Италији. Черчила, који му је обећао да ће се заложити за то питање,⁵⁶ на то је подсетио његов секретар Мортон (Desmond Morton) 22. маја 1944, уз објашњење Форин офиса, да оно директно утиче на проблем границе између Југославије и Италије.⁵⁷ То је навело Черчила да у обраћању министру иностраних

⁵⁰ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/970.

⁵¹ *Tito – Churchill*, 156–157.

⁵² *Исџо*, 160–161.

⁵³ Текст упућује да је у питању Черчилова белешка, али се чињеница Велебитовог пријема (22. V 1944.) не слаже са датумом настанка ове белешке (23. V 1944), исто.

⁵⁴ *Исџо*, 164.

⁵⁵ *Исџо*, 165, Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/883.

⁵⁶ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I-3-6/970.

⁵⁷ *Tito – Churchill*, 158–159.

послова Антони Идну закључи: „Та ствар је, међутим, комплициранија него што сам у почетку мислио“,⁵⁸ а и касније се Винстон Черчил још више уверавао у сву сложеност овог питања.⁵⁹ Ове чињенице су од значаја јер се касније на њих надовезују спорна питања северозападних граница Југославије, која ће кулминирати после завршетка рата око питања Трста.

Владимир Велебит је могао бити задовољан својом посетом Лондону,⁶⁰ иако је у извештају Јосипу Брозџу Титу изразио сумњу у могућност признавања владе НКОЈ-а до завршетка рата.⁶¹ Он ће на овим дипломатским пословима радити и даље у правцу спајања у јединствену владу југословенске краљевске владе и НКОЈ-а. До завршетка рата Велебит је још три пута боравио у Лондону и једанпут у Москви. Са Черчилом се сусрео три пута, али му то није пошло за руком и са Стаљином, иако је октобра 1944. био „на корак“ од њега.

Велебит је био човек Титовог поверења с обзиром на то да је и раније био у сличним поверљивим мисијама. Он није одговарао неком телу (скупштини, влади итд.), него личности која му је дала поверење. Велебит није био креатор политике, него извршилац по налозима и у задатим оквирима. Тиме се не искључују други видови Велебитове активности: добијање средстава, увид у догађаје и извештавање о намерама страна у рату, повезивање са разним личностима итд. Јосип Броз Тито је у контакте са Западом слао личност која је говорила више језика и којој су били блиски европски манири и начин мишљења. Уједно га је држао даље од партијских функција, ублажавајући на тај начин страховања Запада да је НОП стопостотно комунистички. Код кругова идеолошки ортодоксног руководства у земљи то је отварало питање Велебитове искрености, укључујући и подозрење према њему.

⁵⁸ *Исиџо*.

⁵⁹ Иднова порука Черчилу од 24. V 1944: „Прије неког времена Тито је послао нама и Русима жалбе на лош поступак Талијана према Југословенима који су присилно мобилизирани у талијанску војску. Под „Југословенима“ није мислио само људе југословенске народности које су Талијани насилно и протузаконито мобилизирали након инвазије у Југославију 1941, већ такођер људе хрватског и словеначког поријекла који су били Талијани од прије прошлог рата и људе хрватског и словеначког поријекла који су послали Талијани као резултат одступања територија које смо ми одобрили након прошлог рата. З. Руси су покренули то питање директно код Бадоља у интересу Тита... Не могу избјећи осјећај да Тито поставља тај захтјев из сасвим политичких разлога“, исто, 159–160.

⁶⁰ „Мислим да је Велебит био веома задовољан резултатом свога посјета. Могао је изнијети своје стајалиште особно г. Черчилу; службено су га примиле и друге важне личности, а такође је успоставио велики број неслужбених додирса са штампом, па се одсад могло очекивати да ће она стално обавештавати јавност о Титу и његовим партизанима“; Fitzroy Maclean, *Рајџ на Балкану*, Загреб 1964, 164.

⁶¹ Архив Ј. Б. Тита, КМЈ I–3–6/970.

MILAN TERZIĆ

VLADIMIR VELEBIT'S MISSION IN LONDON IN MAY 1944

Summary

Vladimir Velebit's mission in London, in May 1944, is an integral part of the struggle for international recognition of the »new« Yugoslavia. Vladimir Velebit was a man of Tito's great confidence, and took part in many previous confidential missions. He did not answer to parliament or the government for his work, but to the person who had authorize him. J. B. Tito kept him away from any party function, avoiding the suspicions of the West that PFM was under, direct communist control. Velebit's stay was inserted in Tito's idea of the political liquidation of D. Mihailović in Božidar Purić's cabinet. The mission was defined as military, meang that Winston Churchill received Vladimir Velebit as Ministar of Defence, and it's certain that among the questions of military cooperation, there were some with political significance. For J. B. Tito who accept political compromise, Velebit's information was of great importance regarding meetings with Ivan Šubašić – concerning the obtaining of legitimacy, and Winston Churchill in August 1944, in Italy.